

В.А. Витоптова, зав. відділом, Н.А. Бондаренко, мол.наук.співроб.

Кіровоградський науково-дослідний центр продуктивності агропромислового комплексу (НДЦ «Кіровоградагропромпродуктивність»)

Напрями підвищення ефективності виробництва ріпаку

Для об'єктивного обґрунтування напрямів підвищення ефективності виробництва ріпаку необхідно проводити детальний аналіз виробничих чинників, що дозволяє виявити невикористані внутрішньогосподарські резерви і є необхідною умовою формування конкурентоздатної продукції.
виробництво ріпаку, собівартість, ефективність, прибуток, регресійний аналіз

Світовому ринку олійних культур властиві стрімкий і динамічний розвиток. Протягом 20 останніх років вітчизняна олійна галузь безупинно зростає. Посівні площі та валові збори олійних культур за роки незалежності України збільшились у 3,4 рази. Зростання відбувалося екстенсивним шляхом. Рівень урожайності залишився на рівні 1990 року. Слід зауважити, що вирощування олійних культур у господарствах населення збільшилося у 20 разів, що вплинуло на структурні зміни в обсягах виробництва. Якщо у 1990 році господарства населення виробляли 2% насіння олійних культур, то у 2009 році їх питома вага збільшилась до 14%.

Одночасно із зростанням обсягів споживання олії у харчовій, тваринницькій та інших галузях зросли і обсяги виробництва олії разом, а також обсяги переробки олійних культур (особливо ріпаку) на біопаливо.

За період 1990-2009 рр. посівні площі ріпаку збільшились у 12 разів, а валовий збір – у 14,4 рази. Рекордний урожай, який склав 2,8 млн. тонн, зафіксовано у 2008 році. У 2009 році підприємства знизили виробництво ріпаку на 36% (до 1,8 млн. тонн). Основним фактором зниження обсягів виробництва ріпаку було зниження посівних площ на 30%. Обмеженню посівних площ під ріпаком сприяло скорочення попиту на нього з боку країн ЄС.

Сучасний стан на ринку ріпаку нагадує ситуацію на ринку соняшнику в 90-х роках, коли експортувалася насіннева сировина, а переробні заводи простоювали. Тому на сьогодні необхідно здійснювати стимулюючі заходи щодо налагодження переробки ріпаку в Україні, що підвищить рівень завантаженості переробних заводів.

© В.А.Витоптова, Н.А.Бондаренко, 2011

Ціни на ріпак також знаходяться на високому рівні, а тому ця культура залишається економічно привабливою для українських фермерів. Рентабельність цієї культури у 2008 році становила 51%, а у 2009 знизилася більш ніж удвічі – до 23%. Таке зниження рентабельності можна пояснити зростанням собівартості виробництва (близько 25%) та зниженням цін у 2009 році. Високий рівень загибелі посівів озимого ріпаку у 2010 році (36%) цілком ймовірно сприятиме зростанню внутрішніх цін. Якщо в 2009 році середня ціна реалізації становила 2500-2700 грн./т., то з початку 2010 року ціна не знижувалась нижче 2800-2850грн./т.

Загалом, і, особливо, в останні роки, українські вчені та науковці змістовно опрацьовують стратегічні напрями ефективного розвитку ріпаківництва, серед них - І.Г. Кириленко, І.П. Масло, О.О. Митченко, В.Г. Савенко, Г.Б. Супіханов, О.Г. Шайко та інші.

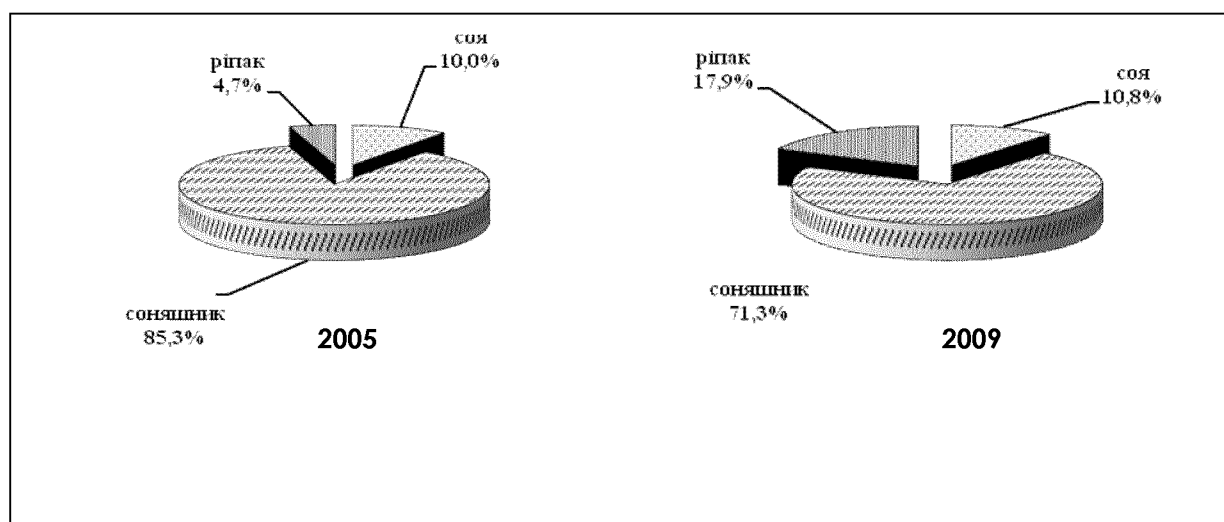
Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць та численні публікації, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва не втрачає

актуальності, особливо ряд питань мікроекономічного рівня впливу факторів на ефективність вирощування ріпаку, які потребують поглибленого дослідження. Аналіз чинників, що зумовлюють кінцеві результати господарювання, надає можливості об'єктивного обґрунтування напрямів підвищення ефективності виробництва олійних культур, зокрема ріпаку, в сучасних умовах.

Мета дослідження – аналіз стану та перспективи зростання виробництва ріпаку в Україні та Кіровоградській області.

Галузь олійництва як в Україні так і в Кіровоградській області нині розвивається екстенсивним шляхом. Основною олійною культурою залишається соняшник (рис. 1). Але в сучасних умовах він не вирішує проблеми забезпечення олійною сировиною інших галузей економіки країни та не є кращим попередником для інших сільськогосподарських культур. Його посіви у 2008 році перевищили науково обґрунтовані норми сівозмін більше, ніж у два рази і склали 4,2 млн. га, а це негативно впливає на урожайність інших сільськогосподарських культур та на фінансово-господарську діяльність аграрних формувань в цілому.

Україна

Кіровоградська область

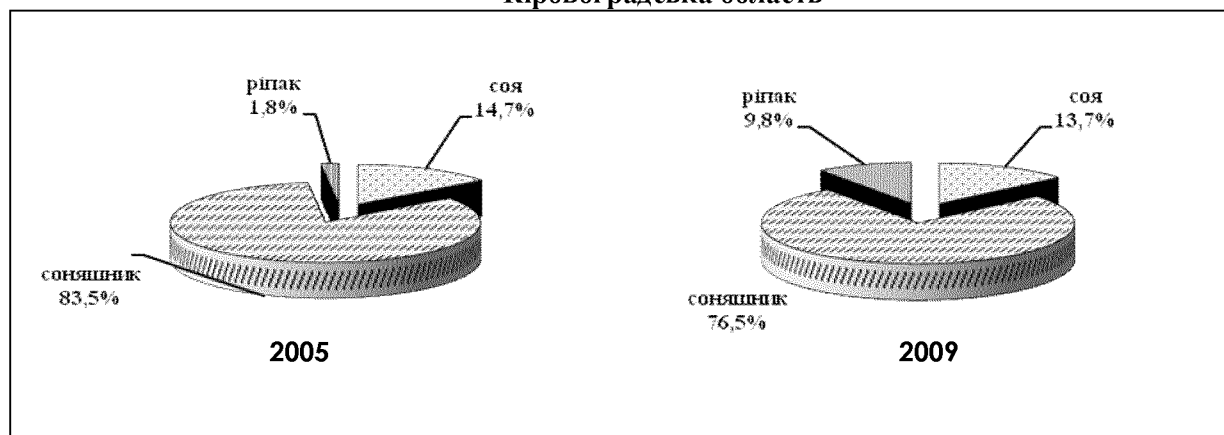

Рисунок 1 – Структура посівних площ олійних культур в сільськогосподарських підприємствах

Динаміка зростання виробництва ріпаку і сої, яка спостерігається останнім часом, свідчить про кардинальні зміни, що намітились у структурі посівів олійних. Тому використання ріпаку, як альтернативи соняшнику, набуває в Україні все більшої вагомості, та за оцінками фахівців його частка може зрости до 30% у структурі виробництва трьох основних олійних культур України [3].

Виробництво ріпаку в Україні набуло стрімких темпів розвитку в останні роки, в результаті чого країна стала одним із визначних виробників ріпаку в світі.

Спеціалісти наукових установ системи УААН пропонують збільшити частку посівів ріпаку у лісостеповій зоні до 10-12%, на півдні та південному сході України - до 6% ріллі. Загальну площу пропонується довести до 1,8-2,0 млн. га, а збільшення валового збору здійснити шляхом інтенсифікації виробництва ріпаку - підвищенням урожайності до середньоєвропейського рівня з 12 до 30-35 центнерів з гектара [1].

За ґрунтовокліматичними умовами територія Кіровоградської області сприятлива для вирощування ріпаку. В окремі роки його врожайність була на 23,0-29,1% вищою, ніж в середньому по Україні, а врожай у 2007 році становив - 91,7 тис. тонн насіння або 8,75% загального валового збору країни.

В цілому виробництво ріпаку на Кіровоградщині повторює загальнонаціональні тенденції екстенсивного розвитку галузі, але при цьому залишаючись, поряд із зерном, прибутковою сільськогосподарською культурою аграрного сектору регіону (табл. 1).

Таблиця 1 – Економічна ефективність виробництва насіння ріпаку сільськогосподарськими підприємствами Кіровоградської області[2]

Показник	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Площа збирання, га	3700,0	15999,6	45000,0	102324,1	47809,0
Урожайність, ц /га	19,4	21,6	13,4	22,4	16,1
Ціна реалізації, грн. /ц	87,4	107,5	149,1	201,6	267,5
Собівартість, грн. /ц	59,0	71,8	105,0	121,8	189,1
Прибуток на 1 га площі, грн.	774,0	767,7	592,6	1790,8	1262,3
Прибуток з розрахунку на 1ц реалізованої продукції, грн	39,7	35,6	44,1	79,8	78,5
Рівень рентабельності, %	48,1	49,5	41,9	65,5	41,5

Дослідження показують, що навіть при зниженні врожайності та підвищенні собівартості, виробництво ріпаку залишається рентабельним, оскільки ціни реалізації перевищують собівартість одиниці продукції в 1,2-1,4 раза, що свідчить про ефективність його виробництва.

Оскільки майже всі технологічні процеси вирощування даної культури механізовано і не потребують значних затрат ручної праці, то трудомісткість виробництва ріпаку залишається невисокою - не більше 2,0 люд. - год./ц.

При вивченні економічної ефективності ряд дослідників пропонують застосовувати інтегровані, узагальнюючі, багатофакторні показники. Визначення інтегрального показника ефективності, на думку Б.І. Смагіна, є зведення різномірних показників, що характеризують використання окремих факторів виробництва, до єдиної величини [4].

Для дослідження міжрайонної диференціації економічної ефективності вирощування ріпаку нами використано інтегральний індекс. Для його розрахунку застосували індекси:

(Iy) - урожайності, як основного натурального показника ефективності будь-якої галузі рослинництва, що відображає ефективність використання землі;

(Іс) - собівартості, як показника, в якому знаходить відображення ефективність використання матеріальних ресурсів;

(Іт) - трудомісткості, що характеризує ефективність використання підприємствами трудових ресурсів;

(Іц) - ціни реалізації, що формується залежно від налагодженості збутової діяльності (структури маркетингових каналів реалізації продукції та стратегії збуту).

Індекси обчислювали на основі середніх даних за 2005-2009 роки, як відношення рівня даного району до середньообласного показника. Показники собівартості й трудомісткості обернено впливають на ефективність виробництва, тому при обчисленні інтегрального індексу взято їх обернені значення (1/Іс та 1/Іт).

Інтегральний індекс сукупної ефективності розраховували за формулою (1):

$$I_{\text{с\u0430\u0431}} = \frac{I_{\text{с}} \cdot I_{\text{т}}}{I_{\text{ц}} \cdot I_{\text{н}}} \quad (1)$$

Таким чином, чим вищі врожайність і ціна реалізації, але нижчі собівартість та трудомісткість, тим вище місце району в ранжируваному ряді. Застосування інтегрального індексу сукупної ефективності дозволяє виявляти територіальні відмінності в економічній ефективності галузі.

У розрізі районів Кіровоградської області спостерігається диференціація у рівнях економічної ефективності вирощування ріпаку.

Найвищі показники досягнуто підприємствами Голованівського району (інтегральний індекс ефективності 3,597), зумовлені високим значенням часткових індексів урожайності та ціни реалізації, а індекси, що мають обернено пропорційний вплив на загальний показник (трудомісткості та собівартості) - значно нижчі порівняно із середньорайонними.

Дещо нижча ефективність вирощування ріпаку спостерігалась у Кіровоградському, та Добровеличківському районах. Низька ефективність виробництва насіння ріпаку в Долинському районі (індекс 0,360) пов'язана, насамперед, через невисоку врожайність цієї культури (в середньому за останні чотири роки не більше 9 ц/га).

Групування районів Кіровоградської області за рівнем врожайності ріпаку дають можливість стверджувати про наявність невикористаних резервів у підвищенні економічної ефективності вирощування цієї культури (табл. 2).

Таблиця 2 – Вплив урожайності на економічну ефективність виробництва насіння ріпаку в районах Кіровоградської області, 2009 рік

Показники	Групи районів за урожайністю ріпаку, ц/га				У середньому
	I -до 12,2	II - 12,2-15,6	III - 15,6-19,0	IV - понад 21,0	
Кількість районів у групі	6	7	5	3	21
Урожайність, ц /га	8,1	13,9	18,4	22,2	17,1
Середня площа на район, га	705,6	1370,3	3739,6	3067,0	1850,4
Повна собівартість, грн. /ц	144,9	152,6	151,9	133,3	143,99
Ціна реалізації грн. /ц	202,5	219,2	232,7	232,1	226,73
Прибуток, (збиток) грн. /ц	57,6	66,6	80,8	98,8	82,7
Рентабельність,(збитковість)%	39,8	43,6	53,2	74,1	57,5

Результати групування показують, що з підвищенням урожайності ріпаку поліпшуються економічні показники, що характеризують ефективність його виробництва.

У районах першої групи, де рівень врожайності не більше 12 ц/га, отримано прибуток 57,6 грн./ц. Повна собівартість одного центнера становить 144,9 грн.

Показники економічної ефективності виробництва ріпаку із підвищенням врожайності суттєво змінюються у бік покращення (табл. 2). Рівень середньої рентабельності виробництва найвищий (74,1%) в групі районів, де врожайність становить понад 21 ц/га.

Аналіз групувань районів за урожайністю свідчить про однонаправлену залежність між витратами на виробництво та врожайністю насіння ріпаку. Залежність показника виробничої собівартості 1 ц ріпаку від урожайності є оберненою: чим вища врожайність, тим нижча собівартість.

Кореляційний зв'язок факторів, які впливають на зміну собівартості товарного насіння ріпаку описується зворотною залежністю (2):

$$\hat{O}(\hat{\delta}) = 388,16 + \frac{805,076}{\hat{\delta}_1} - \frac{47325,3}{\hat{\delta}_2} - \frac{92716,8}{\hat{\delta}_3} - \frac{450,46}{\hat{\delta}_4}, \quad (2)$$

де $V(x)$ - собівартість ріпаку, грн./ц;

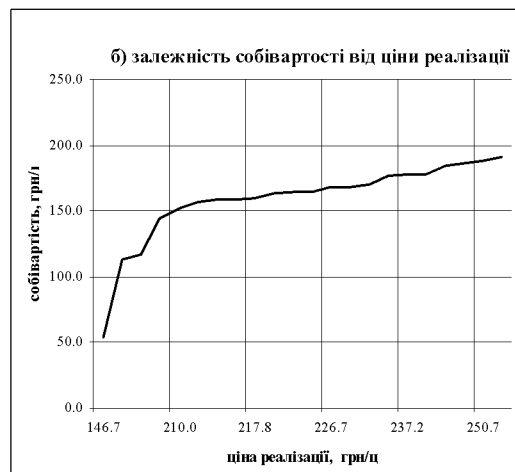
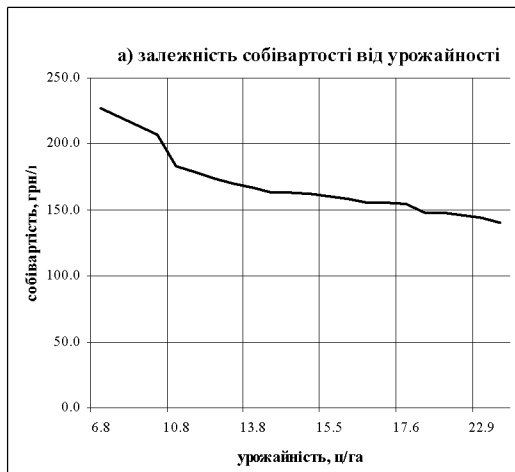
x_1 - урожайність ріпаку, ц/га;

x_2 - ціна реалізації ріпаку, грн./ц;

x_3 - витрати на гектар площі посівів ріпаку, грн./га;

x_4 - вартість нафтопродуктів, грн./ц.

Рівняння адекватно при ймовірності $P=0.9$. Коефіцієнт множинної детермінації $D=0.687444$. Коефіцієнт множинної кореляції $R=0.829122$. Критерій Фішера $F=9.34754$. Ймовірність F-критерію $P=0.999643$.

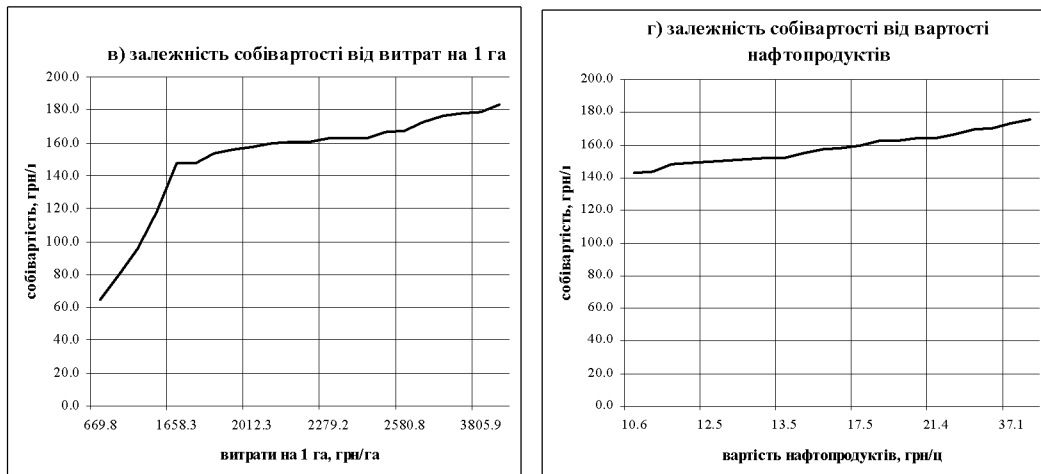

Рисунок 2 – Зв'язок факторів, які впливають на зміну собівартості виробництва ріпаку в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області.

За отриманим рівнянням регресії побудовані графіки залежності нормативу собівартості виробництва 1 ц ріпаку по кожному з виділених чинників (рис. 2). У результаті їх вивчення можна стверджувати про наступне:

- встановлено позитивний вплив росту врожайності культури (показник X_1). Позитивне значення коефіцієнта еластичності ($K_{ел} = 0,404$) свідчить, що підвищення врожайності сприяє значному зниженню собівартості виробництва ріпаку в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області (рис. 2а);

- найбільший вплив на собівартість виробництва ріпаку справляють показники X_2 і X_3 , які характеризують зміну ціни реалізації та кошти, які витрачені на 1 гектар посівів ріпаку. Причому при збільшенні значень цих показників собівартість виробництва різко зростає (рис. 2б, 2в);

- одночасно встановлено, що негативним є також вплив вартості нафтопродуктів (показник X_4), зростання якого приводить до підвищення собівартості продукції (рис. 2г).

Важливим показником розвитку будь-якої галузі сільськогосподарського виробництва є розмір одержаного прибутку, на який впливає ряд факторів. Серед них - обсяг реалізованої продукції, рівень витрат підприємства на виробництво продукції, а також ціни на неї.

У 2009 році прибутковість виробництва ріпаку стрімко зросла (рис. 3), і, в першу чергу, за рахунок підвищення реалізаційних цін, хоча помітний негативний вплив зростання собівартості реалізованої продукції. Тому в майбутньому стратегія сільськогосподарських товаровиробників повинна концентруватися на активному пошуку й мобілізації резервів підвищення врожайності, а також зниження собівартості одиниці продукції.

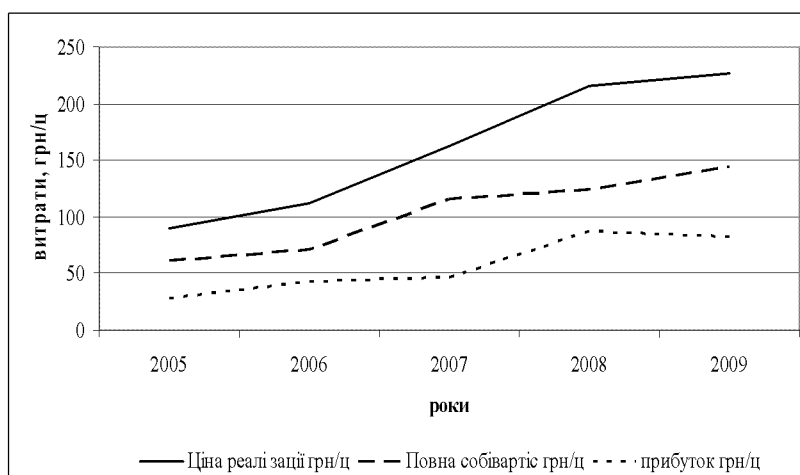

Рисунок 3 – Зміна обсягів прибутку від реалізації ріпаку в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області за 2005-2009 рр.

Проведені розрахунки фінансового результату від реалізації насіння ріпаку дають змогу дослідити зміну суми прибутку від реалізації насіння ріпаку сільськогосподарськими підприємствами Кіровоградської області у період з 2005 по 2009 рр.

Висновок. Проведене дослідження доводить, що для стратегічного планування ефективного виробництва ріпаку потрібно враховувати взаємозв'язок між врожайністю культури та дохідності її виробництва. За останні декілька років спостерігається стійка тенденція у зміні підходів до вирощування сільськогосподарських культур, що пов'язано з вибором високорентабельного вектору господарювання з незначними капіталовкладеннями. Детальний аналіз рівня економічної ефективності виробництва та пошук шляхів її підвищення на мікрорівні є необхідною умовою зростання дохідності підприємств, конкурентоспроможності їх продукції на внутрішньому й світовому ринках, забезпечення сталого розвитку аграрного сектору та олійно-жирового комплексу країни України.

Список літератури

1. Абрамик М. Знову про ріпак: досить необачливих балачок. / Абрамик М. Масло І., Чехов А. // Агробізнес сьогодні. – 2005. – №3. – С. 19.
2. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2009 рік. /голов.ред. Л.Б.Дівель. – Кіровоград: Головне управління статистики у Кіровоградській області, 2010. – 506с.
3. Рынок рапса в Украине: состояние, тенденции, перспективы // Аграрний тиждень. Україна. – 2008. – № 17-18. – С. 10.
4. Смагин Б. И. К вопросу о методике определения интегрального показателя эффективности сельскохозяйственного производства // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2002. – № 7. – С. 18.
5. Фокін А. Актуальні проблеми захисту ріпаку та способи їх подолання // Пропозиція. – 2008. – № 2. – С. 68.
6. Основи формування нормативних систем у тваринництві / В.В.Вітвіцький, М.І.Сіненко, В.М.Голик та ін. – К.: НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2010. – 73 с.

В.Витоптова, Н.Бондаренко

Направлення підвищення ефективності виробництва рапса

Для об'єктивного обосновання напрямлений підвищення ефективності виробництва рапса необхідно проводити детальний аналіз виробничих факторів, що дозволяє виявити невикористані внутрішньохозяйственные резерви і являється необхідним умовою формування конкурентоспроможної продукції.

V. Vytopova, N. Bondarenko

Directions of increase of efficiency of production of rape

To objectively ground the trends of increasing the production efficiency of rape, it is necessary to make a detailed analysis of the production factors which makes it possible to identify the economic reserves not used before and which is the necessary condition of forming competitive produce.

Одержано 09.03.11